

Pozicijos konstrukcijos: tarp depiktyvų ir rezultatyvų

Benita Riaubienė

Lietuvių kalbos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius, Lietuva

El. paštas: benita.riaubiene@gmail.com

Anotacija

Pozicijos konstrukcijos yra įdomus ir nevienalytis reiškinys tiek reikšmės (semantinės struktūros), tiek raiškos atžvilgiu. Jos gali perteikti ir rezultatyvinę, ir depiktyvinę reikšmę, be to, pasitaiko atvejų, kai šių reikšmių atskirti neįmanoma – jų skirtumas yra neutralizuotas. Kas dėl raiškos, antrinis predikatas pozicijos konstrukcijose dažniausiai reiškiamas būdvardžiu, tačiau ne taip jau retai pasitaiko irrieveiksmis. Straipsnyje, remiantis iš *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* surinktais duomenimis, stengiamasi nustatyti, kokie veiksniai lemia vienokią ar kitokią konstrukcijos reikšmę ir raišką. Sekant Holvoeto iškelta mintimi, teigiama, kad konstrukcijos semantinei struktūrai daugiausia įtakos daro veiksmažodžio leksinis veikslas ir jo leksinė reikšmė. Tačiau, kaip nustatyta iš duomenų, raiškos pasirinkimą lemia jau ne veiksmažodžio, o paties antrinio predikato leksiniai bruožai: vienos laikyseną reiškiančios sąvokos yra labiau orientuotos į veiksmo dalyvį ir dėl to paprastai perteikiamos būdvardžiu, kitos – labiau orientuotos į veiksmą ir todėl gali būti dažniau išreikštosrieveiksmiu. Straipsnio pabaigoje pateikiamas paaiškinimas, kodėl pozicijos konstrukcijų raiška apskritai įvairuoja.

Raktažodžiai: depiktyvas, rezultatyvas, leksinis veikslas, antrinė predikacija, pozicijos konstrukcija

1 Įvadas

Lietuvių kalbos konstrukcijos su poziciją reiškiančiais būdvardžiais *aukštiekninkas*, *stačias*, *kniūbsčias* ir kt. yra įdomios keliais aspektais. Tokios konstrukcijos kaip *stovi stačias*, *guli aukštiekninkas* turi panašumų su antriniais rezultatiniais predikatais, arba rezultatyvais. Esminis rezultatyvų bruožas yra tas, kad pagrindinis predikatas nusako veiksmą, kuris lemia antriniu predikatu išreikšto požymio atsiradimą, plg. sakinį (1), kur veiksmažodis angl. *painted* ‘nudažė’ įvardija veiksmą, dėl kurio objektas įgyja tam tikrą požymį – tampa raudonas.

(1) *John painted the car red.*

‘Jonas nudažė mašiną raudonai.’

Minėtuose pozicijos konstrukcijų pavyzdžiuose taip pat galima išvelgti kauzacinį santykį: pagrindiniu predikatu išreikštas veiksmas (stovėjimas, gulėjimas) lemia subjekto būseną, išreikštą antriniu predikatu (buvimą stačiu ar aukštiekninku). Nepaisant to, jie negali būti laikomi tikrais rezultatyvais. Antrinės rezultatinės predikacijos atveju objekto ar subjekto požymis realizuojasi pasibaigus pagrindiniam veiksmui (plg. mašina tampa raudona tuomet, kai yra nudažoma). Pozicijos konstrukcijose, priešingai, pagrindinis veiksmas ir antriniu predikatu išreikštas požymis yra vienalaikiški: subjektas yra aukštiekninkas tuo metu, kai guli. Kita vertus, esama pozicijos konstrukcijų, kurias būtų galima laikyti tikrais rezultatyvais, pvz., *atsistojo stačias, pargriuvo aukštiekninkas*. Tačiau tuomet kyla klausimas, kodėl jose vartojamas būdvardis, nes antriniai rezultatiniai predikatai lietuvių kalboje paprastai reiškiami prieveiksmais, plg. (1) sakinio vertimą. Taigi svarbiausi klausimai, į kuriuos siekiama atsakyti šiame straipsnyje, – kokiam antrinės predikacijos tipui ar tipams priskirtinos pozicijos konstrukcijos ir kodėl jose vartojamas būdvardis.

Kitas aspektas, kuriuo išsiskiria pozicijos konstrukcijos, yra tas, kad jose vietoj būdvardžio neretai gali būti pavartotas ir prieveiksmis, pvz., *stovi stačiomis, geria stačiomis, atsistojo stačiai*. Todėl kitas straipsnio tikslas – išsiaiškinti, ar prieveiksmio vartoseną yra nulemta kokių nors veiksmių ir, jeigu taip, kokių.

Pozicijos konstrukcijas trumpai aptaręs Holvoetas (Holvoet 2008) kelia mintį, jog konstrukcijos interpretacija priklauso nuo veiksmožodžio reikšmės¹: *guli aukštiekninkas* laikytinas tarpiniu atveju tarp rezultatyvų ir depiktyvų, *paguldė aukštiekninką* laikytinas rezultatyvu, o *radau jį aukštiekninką* – depiktyvu (Holvoet 2008, 136). Iš esmės tokios nuomonės laikomasi ir šiame straipsnyje. Išskiriami du veiksniai, lemiantys konstrukcijos reikšmę (rezultatyvinę, depiktyvinę ar neutralizuotą): veiksmožodžio leksinis veikslas ir veiksmožodžio leksinė reikšmė.

Tyrimui pasirinkti penki įvairias laikysenas (horizontalią, vertikalią ir „tarpinę“) reiškiantys būdvardžiai ir atitinkami prieveiksmai: 1. *aukštiekninkas* : *aukštiekninkai*, 2. *kniūbsčias* : *kniūbsčia, kniūbsčiai, kniūbsčiomis*, 3. *keturpėsčias* : *keturpėsčia, keturpėsčiais, keturpėsčiomis*, 4. *dvilinkas* : *dvilinkai*, 5. *stačias* : *stačiai, stačiomis*. Medžiaga rinkta iš *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno*, atmetant turinčius kitą reikšmę, pvz., *stačiai* ‘atvirai, tiesiai’, ar dviprasmiškus pavyzdžius, pvz., tokias mot. g. vns. vard. formas kaip *kniūbsčia*, kurios sutampa su atitinkamais prieveiksmais. Iš viso surinkti

¹ Nors tiesiogiai nepasakoma, tačiau galima suprasti, jog ši „reikšmė“ apima ir veiksmožodžio leksinę reikšmę ir jo aspektinį tipą.

1002 pavyzdžiai. Straipsnyje siekiama pateikti apibendrinimus, o ne tiksliai suskaičiuoti ir išvardyti visus esamus atvejus, todėl skaičiai pateikiami tik ten, kur jie atskleidžia reikšmingesnius faktus. Ši analizė yra preliminarus pozicijos konstrukcijų tyrimas, kurio tikslas – nustatyti, ar apskritai egzistuoja kokios nors tendencijos. Norint išsamiai aprašyti pozicijos konstrukcijas, duomenų bazė turėtų būti išplėsta.

Straipsnis sudarytas iš keturių dalių, iš kurių pirmojoje – įvade – aptariami leksinio veikslo (1.1) ir antrinės predikacijos (1.2) sąvokos bei tipai. Antrame skyriuje nagrinėjamas veiksmožodžio reikšmės (leksinio veikslo ir leksinės reikšmės) ir konstrukcijos reikšmės santykis. Trečiame skyriuje analizuojama antrinės predikacijos pozicijos konstrukcijoje raiška ir ją lemiančios priežastys. Galiausiai ketvirtoje dalyje pateikiamos išvados.

1.1 Leksinis veikslas

Tradiciskai (Vendler 1967, Dowty 1979 ir kt.) skiriami keturi veiksmožodžių leksinio veikslo tipai:

- a) būsenos (angl. *states*) – statiniai, duratyviniai, ateliniai (arba „neriboti“, angl. *unbounded*) veiksmožodžiai,
- b) veiklos (angl. *activities*) – dinaminiai, duratyviniai, ateliniai („neriboti“) veiksmožodžiai,
- c) įvyktys (angl. *accomplishments*) – dinaminiai, duratyviniai, teliniai („riboti“, angl. *bounded*) veiksmožodžiai,
- d) atsitikimai (angl. *achievements*) – dinaminiai, momentiniai, teliniai („riboti“) veiksmožodžiai.

Tačiau dar pats Vendleris atkreipė dėmesį, kad kai kurie veiksmožodžiai gali turėti skirtingas reikšmes skirtinguose kontekstuose, pvz., angl. *know* ‘žinoti’ priskiriamas būsenos veiksmožodžiams, tačiau sakinyje (2) jis išreiškia atsitikimą (Vendler 1967, 113).

(2) *And then suddenly I knew!*

‘Ir tada staiga aš žinojau!’ (Vendler 1967, 113)

Iš tiesų atidžiau pažvelgus į leksinį veiksmožodžių veikslą pasirodo, kad daugeliu atvejų jis priklauso ne nuo paties veiksmožodžio, o nuo konteksto, pvz., *Jonas bėga* veiksmožodis pavartotas veiklos reikšme, tačiau *Jonas bėga į parduotuvę* veiksmožodis perteikia įvyktį, nes prielinksninė frazė įveda telinį (baigties) tašką.

Kai kurie mokslininkai šią problemą stengiasi išspręsti įsivesdami papildomus leksinio veiklo tipus ar potipius. Pavyzdžiui, Rolių ir referencijų gramatikoje skiriamos veiklos įvyktys (angl. *active accomplishments*): veiklos veiksmožodžiai, kurie gali būti vartojami įvykties reikšme (van Valin, LaPolla 1997, 99), plg. *valgyti* – veikla, *valgyti obuolį* – įvyktis. Atskiram tipui neretai priskiriami tokie veiksmožodžiai kaip *stovėti, gulėti, laikyti, miegoti*: Dowty (1979, 180, 184) juos įvardija kaip statinius intervalinius veiksmožodžius (angl. *interval statives*), Bachas – kaip dinamines būsenas (angl. *dynamic states*) (Bach 1986, 6), Croftas – kaip neaktyvius veiksmus² (angl. *inactive actions*) (Croft 1991, 97). Pagrindinė priežastis, kodėl jie laikomi atskiru tipu – tai, kad semantiškai yra būsenos, tačiau anglų kalboje gali būti vartojami su eigos (angl. *progressive*) laikais. Dowty kaip atsitikimų potipį skiria laipsnio atsitikimus (angl. *degree achievements*), kurie gali būti vartojami ir veiklos, ir įvykties reikšme (Dowty 1979, 88–90), plg.:

(3) *The soup cooled for ten minutes/in ten minutes.*

‘Sriuba vėso dešimt minučių/Sriuba atvėso per dešimt minučių.’ (Dowty 1979, 88)

Kitokią išeitį siūlo Croftas (2012), kuris teigia, kad veiksmožodžių iš principo nereikia ir net neįmanoma skirstyti pagal jų perteikiamą leksinio veiklo tipą. Įvykių³ tipai, žinoma, gali būti skiriami, tačiau jie neturi būti siejami su konkrečiais veiksmožodžiais, nes tas pats veiksmožodis, priklausomai nuo konteksto, gali perteikti skirtingą leksinio veiklo tipą. Kitaip tariant, veiksmožodžiai turi potencialią būti konceptualizuojami keleriopai (Croft 2012, 37).

Croftas, kaip ir Vendleris, skiria keturis pagrindinius įvykių tipus: būsenas, veiklas, įvyktis ir atsitikimus, ir kiekvieną iš jų skirsto į smulkesnius potipius (Croft 2012, 57–62). Pavyzdžiui, pagal inkrementinio (laipsniško) kitimo buvimą ar nebuvimą skiria kryptingas (angl. *directed*) ir nekryptingas (angl. *indirected*) veiklas, iš kurių pirmosioms iš esmės priklauso Dowty minėti laipsnio atsitikimai, pvz., *vėsti, senti*, o antrosioms

---

² Skaitytojams gali kilti klausimas, kodėl angliškas terminas *active accomplishments* verčiamas ‘veiklos įvyktys’, o *inactive actions* – ‘neaktyvūs veiksmas’. Pirmoji sąvoka buvo sukurta apibrėžti tokius veiksmožodžius, kurie gali būti vartojami ir veiklos (angl. *activity*), ir įvykties (angl. *accomplishment*) reikšme, taigi *active* čia nurodo ne tai, kad įvykis yra „aktyvus“, o tai, kad jis gali būti ir veikla (van Valin, LaPolla 1997, 99). Priešingai, antrajame termine angl. *inactive* pabrėžia būtent tai, kad įvykis yra „neaktyvus“. Bet kokių atveju visi terminų vertimai yra sąlyginiai.

³ Terminas ‘įvykis’ (angl. *event*) literatūroje vartojamas keliomis reikšmėmis. Vieni autoriai juo įvardija tik telinius leksinio veiklo tipus (įvyktis ir atsitikimus arba tik atsitikimus), kiti juo nurodo aukštesnę, visus leksinio veiklo tipus apimančią kategoriją (Croft 2012, 33–34). Čia šis terminas vartojamas pastarąja reikšme: „<...> EVENT as the superordinate term for all lexical aspectual categories“ („ĮVYKIS kaip aukštesnio lygmens terminas visoms leksinio veiklo kategorijoms“) (Croft 2012, 34).

– tokios įprastos veiklos, kaip *dainuoti, vaikščioti* ir t. t. Atitinkamai skirstomos ir įvyktys: inkrementinės įvyktys suponuoja laipsnišką duratyvinį būsenos pasikeitimą, pvz., *valgyti obuolį*, o neinkrementinės – tiesiog duratyvinį būsenos pasikeitimą, pvz., *taisyti kompiuterį*. Kaip matyti, Croftas inkrementiškumo sąvokos nesieja išimtinai tik su įvyktimis – jo nuomone, veiklos taip pat gali turėti inkrementinę temą (vienintelis jų skirtumas nuo inkrementinių įvykčių tas, kad jos neturi telinio taško, pvz., *sriuba vėsta*). Šis požiūris leidžia atsisakyti griežto predikatų priskyrimo vienam ar kitam tipui, nes nėra vienas leksinio veiklo tipas, kurį gali perteikti tam tikras veiksmožodis, nėra laikomas pagrindiniu (Croft 2012, 37).

Norint gerai suprasti leksinio veiklo esmę, būtina bent trumpai aptarti jo santykį su gramatiniu veikslu. Abiejų veikslų skirtumą, remdamasis ribotumo (angl. *boundedness*) sąvoka, aiškiai aprašė ir iliustravo Croftas: gramatinis veikslas veiksmą apriboja laiko požiūriu (angl. *T-boundedness*), o leksinis – kokybiniu (angl. *Q-boundedness*) (Croft 2012, 79–80). Kitaip tariant, leksinis veikslas implikuoja tam tikras natūralias ribas, dėl kurių veiksmas iš principo nebegali tęstis, pvz., sakinyje (4) veiksmas gali vykti tik tol, kol laiškas yra parašomas. Gramatinis veikslas nurodo veiksmo ribas laiko atžvilgiu – kad veiksmas prasidėjo ir pasibaigė, plg. rusų kalbos pavyzdį (5).

(4) *I was writing a letter.*

‘Aš rašiau laišką.’ (Croft 2012, 78)

(5) *Devočka poplačet, potom zabudet.*

‘Mergaitė paverks, po to pamirš.’ (Croft 2012, 80)

Lietuvių kalboje abu veiklo tipai yra glaudžiai susiję: joje gramatinio veiklo kategoriją iš esmės sudaro „gramatikalizuotos leksinės klasės“ (Dahl 1985, 89; Holvoet 2014). Kadangi gramatikalizacijos procesas yra tik prasidėjęs, neretai teigiama, kad lietuvių kalba gramatinio veiklo apskritai neturi, o visi aspektiniai skirtumai gali būti paaiškinami kaip leksinio veiklo ypatybės (Arkadiev 2011, 70–86). Šiame straipsnyje nebus gilinamasi į gramatinio veiklo klausimą, tačiau priimama prielaida, kad iš principo lietuvių kalboje galima skirti gramatinį (daugiau ar mažiau gramatikalizuotą) ir leksinį veikslą. Plg. tokias įvykčių ir atsitikimų poras kaip *pirkti : nupirkti, rašyti : parašyti*, kuriose, pasak Holvoeto, sunkiai įtikima, jog priešdėlis keistų leksinį veikslą, todėl čia galima įžvelgti gramatinio veiklo užuomazgą (Holvoet 2014).

Taigi veiksmožodis gali perteikti leksinio veiklo atžvilgiu ribotą, bet gramatinio veiklo atžvilgiu neribotą veiksmą ir atvirkščiai, pvz., *rašiau laišką* – leksiškai ribotas (telinis), bet gramatiškai neribotas, *gerai pavalgiau* – leksiškai neribotas (atelinis), bet gramatiškai

ribotas. Žinoma, veiksmas gali būti ribotas arba neribotas tiek leksinio, tiek gramatinio veiksmo požiūriu, pvz., *parašiau laišką* – leksiškai ir gramatiškai ribotas, *daug valgiau* – leksiškai ir gramatiškai neribotas.

1.2 Antrinė predikacija

Antrinis predikatas yra žodis ar žodžių junginys, kuris žymi kurio nors veiksmo dalyvio būseną (Himmelmann, Schultze-Berndt 2005, 4). Kitaip tariant, antrinis predikatas perteikia papildomą subjekto arba objekto požymį (pagrindinė predikacija, dažniausiai išreiškta veiksmažodžiu, perteikia pagrindinį požymį). Pagal reikšmę antriniai predikatai skirstomi į depiktyvus ir rezultatyvus: pirmieji nusako veiksmo dalyvio būseną, egzistuojančią veiksmo atlikimo metu, pvz., (6), antrieji nurodo dalyvio būseną, atsiradusią kaip pagrindinio veiksmo rezultatas, plg. (1) pavyzdį, čia pakartotą kaip (7). Taip pat kartais dar skiriami sąlygos antriniai predikatai, kurie nurodo, kad pagrindinis veiksmas gali vykti tik tuo atveju, jeigu galioja antriniu predikatu išreikštas požymis, pvz., (8) (Himmelmann, Schultze-Berndt 2005, 15–19).

(6) *John left the room **angry**.*

‘Jonas išėjo iš kambario piktas.’ (Himmelmann, Schultze-Berndt 2005, 2)

(7) *John painted the car **red**.*

‘Jonas nudažė mašiną raudonai.’

(8) *I can carry it **empty**.*

‘Aš galiu jį panešti tuščią.’ (Himmelmann, Schultze-Berndt 2005, 16)

Sintaksiniu požiūriu antriniai predikatai gali užimti tiek komplemento, tiek modifikatoriaus poziciją. Pirmieji – būtinieji antriniai predikatai – yra reikalaujami sakinio semantinės ir sintaksinės struktūros, pvz., (9) (Holvoet, Tamulionienė 2005, 118–120). Antrieji – laisvieji antriniai predikatai – nėra būtini sakinio sandarai, pvz., (10) (ibid.). Šiame straipsnyje bus aptariami tik pastarieji.

(9) *Teismas pripažino Joną **kaltu**.* (Holvoet, Tamulionienė 2005, 118)

(10) *Jonas iš pobūvio grįžo **linksmas**.* (Holvoet, Tamulionienė 2005, 117)

Orientacija į veiksmo dalyvį laikoma esmine antrinių predikatų ypatybe, skiriančia juos nuo aplinkybių, kurios paprastai būna orientuotos į patį veiksma: „ORIENTACIJA Į DALYVĮ dažnai suvokiama kaip pagrindinis bruožas, skiriantis antrinius predikatus nuo aplinkybių, kurios laikomos išimtinai ORIENTUOTOMIS Į ĮVYKĮ“ (*PARTICIPANT ORIENTATION is often seen as*

the main feature distinguishing secondary predicates from adverbials, which are deemed to be exclusively EVENT-ORIENTED) (Himmelman, Schultze-Berndt 2005, 4). Vis dėlto reikšmės požiūriu ne visada lengva, o kartais net neįmanoma, aplinkybes atskirti nuo antrinių predikatų. Iš tiesų faktas, kadrieveiksmai gali nurodyti veiksmo dalyvio, o ne veiksmo ypatybę, yra visuotinai pripažintas (Himmelman, Schultze-Berndt 2005, 7).

Tokie į veiksmo dalyvį orientuotirieveiksmai gali turėti rezultatyvinę reikšmę, pavyzdžiui, *nudažė mašiną raudonai* raudonumas yra greičiau objekto (mašinos), o ne veiksmo (dažymo) bruožas. Neryškūs orientacijos skirtumai neretai egzistuoja ir tarp depiktyvų ir aplinkybių (Himmelman, Schultze-Berndt 2005, 2; Holvoet 2003, 69–73), plg. grįžo *linksmas/linksmi*.

Tokiais atvejais nelieta jokių semantinių kriterijų, pagal kuriuos būtų galima atskirti antrinius predikatus nuo aplinkybių. Vienintelė išeitis yra remtis morfologine adjunkto forma: antriniais predikatais laikomi būdvardžiai, o aplinkybėmis –rieveiksmai (Holvoet 2003, 73).

Antrinės predikacijos raiška kalbose įvairuoja: rezultatyvai ir depiktyvai gali turėti skirtingą raišką arba būti žymimi vienodai. Vienodai – su subjektu ar objektu derinamais būdvardžiais – abu antrinės predikacijos tipai žymimi, pavyzdžiui, latvių kalboje. Tačiau estų kalboje jie turi skirtingą raišką: depiktyvai žymimi esyvo (plg. Schultze-Berndt, Himmelman 2004, 86), o rezultatyvai – transliatyvo linksniumi. Lietuvių kalba depiktyvus ir rezultatyvus taip pat koduoja skirtingai: pirmieji perteikiami būdvardžiais, o antrieji, kaip aplinkybės, –rieveiksmiais, plg. (10) ir (7).

Pozicijos konstrukcijos šiame kontekste užima ypatingą vietą, nes jų reikšmė ypač svyruoja tarp aplinkybinės, depiktyvinės ir rezultatyvinės. Pavyzdžiui, sakinyje *Joną paguldė aukštiełninką* antrinis predikatas bent jau teoriškai gali būti interpretuojamas trejopai: kaip rezultatyvas ('Jonas tapo aukštiełninkas, nes buvo paguldytas'), depiktyvas ('Jonas buvo aukštiełninkas tuo metu, kai jį guldė') arba aplinkybė (kur 'guldymas aukštiełninkai' suvokiamas kaip tam tikras guldymo potapis). Negana to, kaip jau buvo minėta, morfologinė pozicijos konstrukcijų raiška taip pat įvairuoja: neretai jose pramaišiu gali būti vartojamas ir būdvardis, irrieveiksmis, pvz., *Jonas guli kniūbsčias/kniūbsčiomis*. Kaip teigia Himmelmanas ir Schultze-Berndt, pozicijos konstrukcijose toks svyravimas tarp depiktyvams ir aplinkybėms būdingos raiškos yra dažnas reiškinys: „Laikysenos ir konfigūracijos posakiai gali svyruoti tarp aplinkybinio ir depiktyvinio kodavimo (kalbose, kuriose skirtumas tarp šių konstrukcijų tipų egzistuoja)“ (*Expressions of posture and configuration can oscillate between adverbial and depictive coding (in languages where the distinction between the two construction types exists)*) (Himmelman, Schultze-Berndt 2005, 31).

2 Pozicijos konstrukcijų reikšmė

Šiame skyriuje bus aptariama, kaip leksinis veikslas ir leksinė veiksmažodžio reikšmė lemia visos konstrukcijos reikšmę. Skiriami šie leksinio veikslo tipai: būsenos, kryptingos veiklos, nekryptingos veiklos, įvyktys ir atsitikimai. Veiklų skyrimas į kryptingas ir nekryptingas yra perimtas iš Crofto, nes manoma, kad jis atspindi svarbius pozicijos konstrukcijų reikšmės skirtumus.

2.1 Būsenos

2.1.1 Būsenos, reiškiančios laikyseną (neaktyvūs veiksmai)

Didelė dalis būsenos veiksmažodžių, einančių su aptariamais būdvardžiais, įvardija tam tikrą veiksmo dalyvio laikyseną, pvz.:

- (11) *Gulėjau aukštiekninkas, kepure pridengęs veidą.* (DLKT)
- (12) *Bijau, – sako ir sėdi dvilinkas, suspaudęs popieriaus lapą.* (DLKT)
- (13) *Konanas atsipeikėjo ir pamatė, jog stovi keturpėsčias.* (DLKT)
- (14) *Jo dėmesį patraukė milžiniškas vyras, kniūbsčias tysantis ant grindų.* (DLKT)
- (15) *Laikas buvo sėstis, o jis tebestovėjo stačias, tik trūkčiojo jo raukšlėti skruostai.* (DLKT)

Šie veiksmažodžiai yra ypatingi tuo, kad, viena vertus, perteikia nejudrų – statinį – įvykį, bet, kita vertus, tam, kad ši būseną būtų palaikoma, reikalinga veiksmo dalyvio motorinė kontrolė (priešingai, nei, pavyzdžiui, tokių tikrų būsenų kaip *žinoti, matyti* ir pan. atveju). Kitaip tariant, šios būsenos yra kontroliuojamos – gali būti valingai pradedamos ir nutraukiamos. Taigi terminas ‘neaktyvūs veiksmai’, taikomas šio tipo veiksmažodžiams, gana tiksliai perteikia jų pobūdį ir bus toliau vartojamas straipsnyje.

Neaktyvų veiksmą perteikia ir veiksmažodis *laikyti(s)*, pvz., (16) ir (17). LKŽ pagrindinė veiksmažodžio *laikyti* reikšmė nurodoma kaip ‘turėti, kad nenukristų’. Natūralu, kad nenukritęs daiktas yra vertikaloje pozicijoje, o nukritęs patenka į horizontalią poziciją, todėl galima sakyti, kad *laikyti* taip pat implikuoja tam tikrą laikyseną (žinoma, ne taip aiškiai, kaip kiti anksčiau aptarti neaktyvūs veiksmai).

- (16) *Kraujo garas užėmė man kvapą, tačiau laikiausi stačias.* (DLKT)
- (17) *Grojantysis instrumentą laiko stačią taip, kad atvirkščioji instrumento pusė remiasi <...>.* (DLKT)

Neaktyvūs veiksmai inherentiškai išreiškia tam tikrą laikyseną, pavyzdžiui, *dryksoti, tysoti, gulėti* nurodo horizontalią, *stypsoti, stovėti* – vertikalią poziciją. Būdvardžiai, savo ruožtu, taip pat implikuoja tam tikrą padėtį erdvėje: *aukštielninkas, kniūbsčias* suponuoja horizontalią padėtį, *stačias, keturpėsčias* – vertikalią. Vienintelis būdvardis *dvilinkas* ‘susilenkęs’ nenurodo konkrečios pozicijos ir galbūt todėl su būsenomis beveik nepasitaiko (rastas tik vienas pavyzdys su *sėdėti*). Nenuostabu, kad tam tikrą poziciją reiškiantys veiksmažodžiai eina su atitinkamą poziciją reiškiančiais būdvardžiais. Būdvardžio funkcija šiose konstrukcijose yra patikslinti veiksmažodžiu išreikštą laikyseną: gulėti galima aukštielninkam arba kniūbsčiam, stovėti – stačiam arba keturpėsčiam ir pan.

Taigi veiksmažodis ir būdvardis aptariamais atvejais semantiškai yra neabejotinai susiję – abu implikuoja tą pačią poziciją, tik vienas abstrakčiau, o kitas – tiksliau. Semantinis pirminio ir antrinio predikato ryšys yra būdingas rezultatyvams: antrinis predikatas nurodo ar patikslina rezultatinę būseną, atsiradusią dėl pirminių predikatu išreikšto veiksmo, pavyzdžiui, sakinyje *Jonas nudažė mašiną raudonai* būdvardis patikslina, kokia spalva buvo nudažyta mašina. Depiktyvų atveju, priešingai, pagrindinis ir antrinis predikatas semantiškai yra vienas nuo kito nepriklausomi, pavyzdžiui, sakinyje *Jonas grįžo namo linksmas* Jono grįžimas namo ir buvimas linksmu neimplikuoja vienas kito.

Šiuo atžvilgiu pozicijos konstrukcijos su neaktyviu veiksmu reiškiančiais veiksmažodžiais yra neabejotinai artimesnės rezultatyvams. Vis dėlto, kaip jau minėta įvade, šios konstrukcijos negali būti laikomos tikrais rezultatyvais, nes antriniu predikatu išreikštas požymis realizuojasi ne pasibaigus veiksmui, o jo metu. Dėl predikacijų vienalaikiškumo Holvoetas šio tipo pozicijos konstrukcijose egzistuojantį kauzacinį santykį vadina ‘tęstine kauzacija’ (Holvoet 2008, 134–137). Kita vertus, tai, kad abi predikacijos realizuojasi tuo pačiu metu, daro aptariamą konstrukciją panašias į depiktyvus.

Akivaizdu, kad pozicijos konstrukcijų su neaktyviu veiksmu reiškiančiais veiksmažodžiais neįmanoma priskirti nei depiktyvams, nei rezultatyvams. Turėdamos abiejų tipų požymių jos laikytinos tarpiniu antrinės predikacijos reiškiniu.

2.1.2 Būsenos, nereiškančios laikysenos

Kiti būsenos veiksmažodžiai neišreiškia laikysenos ar motorinės kontrolės ir todėl nėra priskirtini neaktyviems veiksmažodžiams, pvz.:

- (18) *Mitsi buvo įraudusi, jos plaukai styrojo stati.* (DLKT)
 (19) *Skaičiavau bent dešimt jūreivių, kurie plūduriavo aukštiekninki.* (DLKT)
 (20) *Jis glūdėjo kniūbsčias, tarsi pasiruošęs šuoliui.* (DLKT)
 (21) *Jis stūkso stačias be jokių ten šaknų, jis miręs, jis tarsi stiebas.* (DLKT)
 (22) *Jis miegojo aukštiekninkas ir kvėpavo ramiai it moteris.* (DLKT)
 (23) *Jo parametrai tokie, kad jis čia išsitenka stačias.* (DLKT)
 (24) *Uodega [šuns] išaugo stačia.* (DLKT)

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad kai kurie iš šių veiksmažodžių implikuoja tam tikrą laikyseną, pavyzdžiui, *miegoti, plūduriuoti* – horizontalią, *styroti, stūksoti* – vertikalią. Vis dėlto pirminė šių veiksmažodžių reikšmė yra ne nusakyti laikyseną, o perteikti kitus reikšmės aspektus, pavyzdžiui, *plūduriuoti* ‘laikytis vandens paviršiuje’ (LKŽ), *styroti* ‘būti atsikišusiam’ (LKŽ). Laikysenos implikacijos greičiausiai atsirado dėl to, kad tam tikri veiksmai dažniausiai vyksta ar yra atliekami esant tam tikroje pozicijoje, tarkim, žmonės dažniausiai miega gulėdami. Tačiau tai nereiškia, kad šie veiksmažodžiai inherentiškai suponuoja laikyseną, plg. *miegoti* galima ir stovint arba sėdint, *styroti* – ir vertikaliai, ir horizontaliai.

Priešingai nei neaktyvių veiksmonių atveju, čia veiksmažodis ir būdvardis perteikia dvi skirtingas predikacijas, kurios nėra susijusios kauzaciniu santykiu ir viena kitos neimplikuoja. Antrinis predikatas nusako veiksmo dalyvio ypatybę, kuri yra būdinga tuo metu, kai vyksta pagrindiniu predikatu reiškiamas veiksmas, pavyzdžiui, sakinyje (22) būdvardis nurodo, kad kažkas buvo aukštiekninkas tuo metu, kai miegojo. Todėl antrinis predikatas čia laikytinas depiktyvu.

Vienintelės išimtytys yra sakiniai (23) ir (24). Pirmasis iš jų galėtų būti interpretuojamas kaip sąlygos antrinis predikatas: būdvardis nurodo laikyseną, kuri yra būtina, kad vyktų pagrindiniu predikatu žymimas veiksmas (‘jis čia išsitenka, jeigu yra stačias’). Vis dėlto nesant platesnio konteksto tvirtai to teigti neįmanoma. (24) sakinyje būdvardis labiau žymi veiksmo būdą – tokią interpretaciją pagrindžia ir tai, kad visais kitais atvejais su veiksmažodžiu *augti* vartojamas prieveiksmis, pvz.:

- (25) *Krūmas stambus, auga stačiai, tankus.* (DLKT)
 (26) *Krūmai stipraus augumo, tankūs, jauni auga stačiai, senesni – truputį išsiskleidžia.* (DLKT)
 (27) *Pirmais metais išgenimos tarpueilių kryptimi ir stačiai į viršų išaugusios šakos.* (DLKT)

2.2 Nekryptingos veiklos

Veiksmažodžiai, išreiškiantys nekryptingas veiklas, priklauso įvairioms semantinėms grupėms, iš kurių nė viena nenurodo laikysenos, pavyzdžiui, judėjimo – (28) ir (29), garso skleidimo – (30) ir (31), valgymo – (32) ir (33), protinės veiklos – (34).

- (28) *Ana kaip jis paseno, jau vos **tepaslenka dvilinkas**, užtat jį suvis galima engti kaip bejėgį karšinčių.* (DLKT)
- (29) *Pro užpakalines dureles išlipa vyriškis ir vos ne **keturpėščias prieina** prie merginos.* (DLKT)
- (30) ***Dainuoja** aukštiełninki, užvirtę vidury ežero bernai.* (DLKT)
- (31) ***Kalbėjomės stati**, nes jisai net nepakvietė manęs prisėsti.* (DLKT)
- (32) ***Pasistiprinau stačias**, akimis ieškodamas savo dviračio.* (DLKT)
- (33) *Visi vyną **gurkšnojo stati**.* (DLKT)
- (34) *Pasitiesia kilimėlius, ir **meldžiasi sau kniūbsti**.* (DLKT)

Natūralu, kad nekryptingos veiklos, perteikiančios dinامينius, kitimo neimplikuojančius įvykius, neišreiškia laikysenos, nes laikysena savaime yra statinis įvykis. Šiais atvejais veiksmažodis ir būdvardis perteikia viena kitos nesąlygojančias predikacijas. Kauzacinio santykio tarp predikacijų nebuvimas leidžia aptariamus antrinius predikatus laikyti depiktyvais.

2.3 Kryptingos veiklos

2.3.1 Kryptingos veiklos, reiškiančios laikysenos kitimą

Pozicijos būdvardžiai su kryptingas veiklas perteikiančiais veiksmažodžiais vartojami palyginti retai. Didžioji dalis šių veiksmažodžių reiškia laipsnišką laikysenos kitimą, pvz.:

- (35) *Nuvilkau drabužius, kurie jam varžė krūtinę, **atlošiau aukštiełninką**, po sprandu pakišau pagalvį.* (DLKT)
- (36) *Jis **suglebo aukštiełninkas** – susirūpinęs, niekuo negalintis padėti.* (DLKT)
- (37) *Kartais jis, **susilenkęs kone dvilinkas**, ristele kažkur be galo skubėdavo.* (DLKT)
- (38) *Geraltas **susirietė kone dvilinkas** ir įsispraudė ant užpakalinės sėdynės.* (DLKT)

Šie veiksmažodžiai savaime nurodo, kad veiksmo dalyvio laikysena kinta, tačiau neimplikuoja galutinio kitimo taško, arba rezultato, pavyzdžiui, *lenktis* arba *riestis* nesuponuoja galutinės ribos, iki kurios buvo susilenkta arba susiriesta. Antrinis

predikatas įveda telinį, arba kulminacinį, tašką – nurodo ribą, iki kurios vyko veiksmas, ir taip veiklą paverčia įvyktimi. Įvedus laikysenos kitimo kulminacinį tašką konstrukcija tampa kauzatyvine: 'jis tapo dvilinkas, nes susilenkė'.

Šios rezultatinės pozicijos konstrukcijos atitinka vadinamuosius sintaksinius rezultatyvus (Riaubienė 2015), pvz., *primušė žmogų negyvai*, kur veiksmožodis *mušti* taip pat išreiškia veiklą – atelinį įvykį, o antrinis predikatas, įveddamas telinį tašką, paverčia konstrukciją teline (įvyktimi) ir atitinkamai kauzatyvine.

2.3.2 Kryptingos veiklos, nereiškiančios laikysenos kitimo

Tik vienas kryptingą veiklą reiškiantis veiksmožodis nenurodo laikysenos:

(39) *Išsiritęs iš automobilio, pralaimėjusio poza „keturpėsčias sustingo ant lomelės krašto“.* (DLKT)

Kadangi jis suponuoja laipsnišką būsenos (ne laikysenos) kitimą, plg. *stingti* 'darytis nejudriam, kietam' (LKŽ), antriniu predikatu reiškiamą pozicija nėra veiksmo rezultatas. Vėlgi šiuo atveju pagrindinė ir antrinė predikacija viena kitos neimplikuoja ir todėl šį pavyzdį taip pat derėtų laikyti depiktyvu.

2.4 Įvyktys

2.4.1 Įvyktys, reiškiančios laikysenos pasikeitimą

Veiksmožodžiai, reiškiantys įvyktis, dažnai nurodo laipsnišką laikysenos pasikeitimą, pvz.:

(40) *Pačiupo bėglį už atlapų ir lėtai paguldė aukštiełninką ant žemės.* (DLKT)

(41) *Jis nesuspėjo net pasikelti keturpėsčias.* (DLKT)

(42) *Kornelijus atsigulė kniūbsčias ir užsidengė antklode galvą.* (DLKT)

(43) *Pervaziuos per kojas – sustiręs kūnas stačias atsistoja.* (DLKT)

Įvyktys inherentiškai nurodo, kad laikysena jau pasikeitė ir tuo būdu savaime žymi rezultatą, pavyzdžiui, veiksmožodis *atsigulė* savaime implikuoja, kad gulimosi procesas baigėsi, kai subjektas atsidūrė horizontalioje pozicijoje. Antrinis predikatas šiuo atveju tik patikslina laikyseną: gulėti galima kniūbsčiam, aukštiełninkam, ant šono ir pan. Kadangi kauzacinis santykis tarp abiejų predikacijų akivaizdus, šio tipo konstrukcijas galima traktuoti kaip rezultatyvus.

Šios konstrukcijos visiškai atitinka leksinius rezultatyvus (Riaubienė 2015), pvz., *nudažė mašiną raudonai*, kur pagrindinę rezultatinę reikšmę perteikia veiksmažodis, o antrinis predikatas ją tik patikslina.

2.4.2 Įvyktys, nereiškiančios laikysenos pasikeitimo

Su pozicijos būdvardžiais eina ir nemažai įvykčių, kurios nereiškia laikysenos pasikeitimo, pvz.:

(44) *Jie laidoti aukštiekninki stačiakampėse duobėse suapvalintais kampais.* (DLKT)

(45) *Vaiikutį stačią palengva panardinkite.* (DLKT)

(46) *Išsirikiavome skersai gatvės stati.* (DLKT)

Šios grupės veiksmažodžiai, žinoma, taip pat implikuoja tam tikrą rezultatinę būseną, tačiau ši būseną nėra susijusi su laikysena, pvz., *laidoti* suponuoja, kad laidojimo (užkasimo) procesas baigiasi, kai visas objektas užberiamas žemėmis. Kadangi veiksmažodžiai neturi laikysenos semos tarp jų ir antrinio predikato nėra kauzacinio ryšio. Antriniais predikatai perteikia veiksmo dalyvio ypatybę, kuri egzistuoja nepriklausomai nuo pagrindinio veiksmo, ir todėl laikytini depiktyvais.

Vis dėlto kai kuriais atvejais, plg. (47) ir (48), įmanoma išvelgti kauzacinį ryšį tarp veiksmažodžiu reiškiamo veiksmo ir laikysenos, išreikštos būdvardžiu. Galima manyti, kad sakinyje (47) objektas (užmuštas vyriškis) atitinkamą laikyseną įgijo būtent dėl to, kad buvo užkastas, nes negyvas žmogus negali pats laikytis stačias – jį kažkas turi prilaikyti. Šie pavyzdžiai šiek tiek primena tęstinės kauzacijos atvejus, aptartus skyriuje 2.1.1. Skirtumas tas, kad tęstinės kauzacijos atveju subjektas laikyseną palaiko pats (veikia jo motorinė kontrolė), o čia laikysena palaikoma išorinių jėgų. Bet koku atveju reikia pripažinti, kad tai – dar vienas reiškinys, svyruojantis ant depiktyvų ir rezultatyvų ribos.

(47) *Užmuštą vyriškį užkasė stačią.* (DLKT)

(48) *Balionai stati pritvirtinami prie sienos.* (DLKT)

2.5 Atsitikimai

2.5.1 Atsitikimai, reiškiantys laikysenos pasikeitimą

Didžioji dauguma veiksmažodžių, žyminčių atsitikimus, išreiškia staigų laikysenos pasikeitimą, pvz.:

- (49) *Rinkėjai skėsteli rankytėmis ir **bimpteli aukštielninki**.* (DLKT)
 (50) *Smedas kluptelėjo ir **plojosi keturpėsčias**.* (DLKT)
 (51) *Įbėgo ginklanešys Mena ir **puolė kniūbsčias** prieš valdovą.* (DLKT)

pozicijos konstrukcijos su veiksmažodžiais, reiškiančiais atsitikimus, nuo konstrukcijų su įvykties veiksmažodžiais skiriasi tik tuo, kad pirmuoju atveju laikysenos pasikeitimas įvyksta staiga, o antruoju – užtrunka tam tikrą laiką. Kitais aspektais – teliškumu, kauzacija ir predikacijų santykiu – pozicijos konstrukcijos su atsitikimais yra lygiavertės konstrukcijoms su įvyktimis. Veiksmažodis inherentiškai nurodo, kad subjektas ar objektas priėmė naują laikyseną, kurią patikslina antrinis predikatas. Atitinkamai aptariami pavyzdžiai laikytini (leksiniais) rezultatyvais.

2.5.2 Atsitikimai, nereiškiantys laikysenos pasikeitimo

pozicijos būdvardžiai, kaip ir kituose tipuose, pasitaiko ir su laikysenos nereiškiančiais atsitikimais, pvz.:

- (52) *Bibas **užmigo aukštielninkas**.* (DLKT)
 (53) *Galiausiai **keturpėsčias** atbulomis **grįžo** ant uolos.* (DLKT)
 (54) *Jo manymu, imperatorius turėtų **mirti stačias**.* (DLKT)

Konstrukcijos su laikysenos neimplikuojančiais atsitikimais laikytinos depiktyvinėmis, nes jose predikacijos viena kitos nesąlygoja: veiksmažodžiu žymimas veiksmas nėra antriniu predikatu reiškiamos laikysenos priežastis.

Įdomesni atvejai, kai tarp pagrindinės ir antrinės predikacijos galima įžvelgti kauzacinį santykį, nors veiksmažodis tiesiogiai ir nenurodo laikysenos. Daugumoje šių pavyzdžių veiksmažodžiai išreiškia valingą arba nevalingą lokacijos pakeitimą: *nublokšti, pamesti* ‘pamesti’, *padėti, nukristi* ir t. t., pvz.:

- (55) *Vėjas, rodės, nuo galvos nuraus šalną, **aukštielninką nublokš** patį Povilą.* (DLKT)
 (56) *Plėšikas nuo lango **nukrito aukštielninkas** – galva ant stiklą.* (DLKT)
 (57) *Pats **puolė** prieš mane **keturpėsčias**.* (DLKT)

Objekto lokacijos pakeitimas (ypač nevalingas ir neplanuotas) gali sąlygoti ir jo laikysenos pasikeitimą – iš čia kyla rezultatinė reikšmė: plėšikas tapo aukštielninkas, nes nukrito. Kita vertus, visus šiuos atvejus teoriškai galima interpretuoti ir kaip depiktyvus: plėšikas galėjo būti aukštielninkas dar krisdamas. Vis dėlto faktas, kad atsitikimai

perteikia momentinius įvykius, mažina depiktyvinės interpretacijos tikimybę. Atsitikimai pabrėžia ne įvykio trukmę, o jo rezultatą, todėl antrinis predikatas greičiausiai nurodo ar patikslina šį rezultatą. Bet koku atveju depiktyvinės interpretacijos atmesti negalima ir atitinkamai šiuos pavyzdžius reikia laikyti trečiuoju ribiniu tipu.

3 Pozicijos konstrukcijų raiška

Šiame skyriuje pirmiausia bus aptariamos būdvardžio irrieveiksmio vartojimo tendencijos: stengiamasi išsiaiškinti, ar būdvardis resp.rieveiksmis yra vartojami atsitiktinai ar vis tik egzistuoja tam tikri veiksniai, lemiantys jų pasirinkimą. Taip pat bus bandoma paaiškinti, kodėl varijuoja pozicijos konstrukcijų raiška ir kodėl būdvardis resp.rieveiksmis vartojamas ten, kur iš principo turėtų būti pavartota kita kalbos dalis.

3.1 Būdvardžio irrieveiksmio vartosena

Pozicijos konstrukcijose nepalyginamai dažniau vartojamas būdvardis neirieveiksmis: būdvardžių rasta 897,rieveiksmių – tik 105. Atrodytų tikėtina, kad būdvardžio resp.rieveiksmio vartosena galėtų priklausyti nuo veiksmožodžio leksinio veiklo tipo. Tačiau duomenys šios hipotezės nepatvirtina. Koreliacija egzistuoja ne tarp veiksmožodžio leksinio veiklo ir adjunkto kalbos dalies, o tarp veiksmožodžio leksinio veiklo ir tam tikros sąvokos, nepriklausomai nuo to, ar ši sąvoka išreiškta būdvardžiu arrieveiksmiu.

Kaip matyti iš 1 lentelės, konkrečios sąvokos linkta būti vartojamos su tam tikrais leksinio veiklo tipais: horizontalią padėtį reiškiančios sąvokos *aukštielnink-* ir *kniūbsč-* paprastai eina su būsenomis, įvyktimis ir atsitikimais. Kitaip tariant, jos vartojamos nurodyti, kad kažkas yra horizontalioje padėtyje arba kad kažkas pateko į tokią padėtį. Tai, kad šios sąvokos beveik nevartojamos su veiklomis, atrodo natūralu – žmonės, būdami horizontalioje padėtyje, retai užsiima aktyviu veiksmu. Sąvoka *dvilink-*, priešingai, dažniausiai vartojama su kryptingomis veiklomis, tai reiškia, kad akcentuojamas procesas, kurio metu objektas patenka į dvilinką padėtį. Sąvoka *keturpėsč-* dažniausiai pasitaiko su nekryptingomis veiklomis – vėlgi natūralu, kad žmonės ne tiesiog būna keturpėsti (kaip horizontalią padėtį reiškiančių sąvokų atveju), o kažką veikia tokioje pozicijoje. Savo ruožtu sąvoka *stač-* būdingiausia nusakyti, kad kažkas yra stačias arba kad kažkas kažką veikia būdamas stačias.

Iš 1 lentelės akivaizdžiai matyti, kad visais atvejaisrieveiksmiai eina tik su tais leksinio veiklo tipais, su kuriais dažniausiai vartojami ir būdvardžiai. Tai rodo, kadrieveiksmių distribucija yra visiškai tokia pati kaip būdvardžių ir kad leksinis veikslas neturi įtakos pasirenkant antrinę predikaciją išreiškiančią kalbos dalį.

	<i>aukštielnink-</i>		<i>kniūbsč-</i>		<i>dvilink-</i>		<i>keturpėsč-</i>		<i>stač-</i>	
	būdv.	priev.	būdv.	priev.	būdv.	priev.	būdv.	priev.	būdv.	priev.
Būsenos	131	-	68	3	1	-	5	-	68	16
Nekrypt. veiklos	9	-	4	-	8	-	61	7	54	35
Krypt. veiklos	4	-	-	-	36	11	1	-	1	-
Įvyktys	104	1	51	3	-	-	13	1	23	13
Atsitikimai	146	1	84	8	-	-	11	3	14	3

1 lentelė. Poziciją reiškiančių sąvokų vartojimas su leksinio veiklo tipais

Tačiau galima įžvelgti kitokią tendenciją: panašu, kad vienos sąvokos dažniau būna reiškiamosrieveiksmiu, o kitos – rečiau arba beveik visai nereiškiamos. Iš 2 lentelės matyti, kad horizontalią padėtį reiškiančios sąvokos *aukštielnink-* ir *kniūbsč-* rečiausiai perteikiamosrieveiksmiu: pirmoji – vos 0,5 proc., antroji – 7 proc. visų atvejų. Dažniausiairieveiksmis pasitelkiamas įvardyti stačiai laikysenai – net 44 proc. visų atvejų.

	<i>aukštielnink-</i>	<i>kniūbsč-</i>	<i>dvilink-</i>	<i>keturpėsč-</i>	<i>stač-</i>
Būdv.	99,5 proc.	93 proc.	76 proc.	88 proc.	56 proc.
Priev.	0,5 proc.	7 proc.	24 proc.	12 proc.	44 proc.

2 lentelė. Poziciją reiškiančių sąvokų perteikimas būdvardžiais irrieveiksmiais

Tokią skirtingąrieveiksmių vartojimo tendenciją galima paaiškinti tuo, kad vienos sąvokos yra aiškiai orientuotos į veiksmo dalyvį, o kitos – daugiau ar mažiau gali būti orientuotos ir į veiksma. Pavyzdžiui, sąvoka *stač-* beveik lygiavertiškai gali pabrėžti tiek veiksmo dalyvio ypatybę (kad kažkas yra/veikia stačias), tiek veiksmo atlikimo būdą (kad kažkoks veiksmas yra atliekamas stačiomis/stačiai). Tuo metu sąvoka *aukštielnink-* iš esmės vartojama nurodyti tik objekto ypatybei.

Holvoetas ir Mikulskas (Holvoet, Mikulskas 2009, 2) teigia, kad „raiškos priemonių (kalbos dalies) pasirinkimas čia atspindi minėtą orientaciją [į predikatą arba į predikato argumentą], o jeigu galimas alternatyvus abejopų formų vartojimas, reikia manyti, kad prieš akis turime orientacijos neryškumo atvejį“. Kaip pavyzdį autoriai pateikia būdvardį *aukštielninkas* ir teigia, kad vietoj jo „dažnai vartojamasrieveiksmis *aukštielninkai*, kuris nuo būdvardžio nesiskiria nei reikšme, nei orientacija“ (ibid.). Vis dėlto, kaip rodo duomenys,rieveiksmis *aukštielninkai* yra beveik nevartojamas, todėl ši konkreti sąvoka yra aiškiai orientuota į predikato argumentą.

Holvoetas ir Mikulskas (Holvoet, Mikulskas 2009, 2) taip pat kelia mintį, kadrieveiksmis vartojamas tais atvejais, kai „sintaksinė konstrukcija yra sudėtingesnė, pavyzdžiui, antrinė predikacija reiškiamą adnominalinėje dalyvinėje konstrukcijoje“. Iš tiesų daugumos aptariamų sąvokų atveju toks teiginys yra teisingas. Pavyzdžiui, iš viso tik dukart pavartotasrieveiksmis *aukštiekninkai* eina su dalyviu ir padalyviu, plg. (58) ir (59). Prievieksmis *dvilinkai* iš 11 paliudytų atvejų 10 kartų vartojamas su sudėtingomis veiksmažodžio formomis (dalyviais, padalyviais, pusdalyviais, bendratimi, veiksmažodiniais daiktavardžiais), pvz., (60). Prievieksmiai *keturpėsčia / keturpėsčiais / keturpėsčiomis* ir *kniūbsčia / kniūbsčiais / kniūbsčiomis* atitinkamai 8 iš 11 ir 13 iš 14 atvejų taip pat eina sudėtingose sintaksinėse konstrukcijose, pvz., (61) ir (62). Išimtis šiuo atžvilgiu yra prievieksmis *stačiai*, kuris panašiai vartojamas tiek sudėtingose (37 kartai), tiek paprastose (32 kartai) sintaksinėse konstrukcijose, pvz., (63) resp. (64).

(58) *Ant vienos lovos guli aukštiekninkai užvirtęs vyrukas ir tampo armoniką.* (DLKT)

(59) *Lengviausia tai padaryti atsikulius aukštiekninkai ir sulenkus kelius.* (DLKT)

(60) *Išvydau Kazimierą sunkiai lipantį laiptais, kone dvilinkai susirietusį.* (DLKT)

(61) *Girti vyrai auką privertė atsikulius keturpėsčia loti šuns balsu.* (DLKT)

(62) *Stebėjo Simono pėdas ir skaičiavo jo parpuolimą kniūbsčia.* (DLKT)

(63) *Meškerykotis per ilgą, kad laikant jį stačiai, būtų galima užkabinti masalą.* (DLKT)

(64) *<...> žmones ant plaustų, kurie šiaip ne taip laikėsi stačiomis.* (DLKT)

Atitinkamai reikėtų tikėtis, kad būvdardis bus vartojamas su paprastomis veiksmažodžio formomis. Toks polinkis egzistuoja: būvdardis *stačias* su paprastomis veiksmažodžio formomis eina 64 proc. atvejų, *kniūbsčias* – 81 proc. atvejų, *keturpėsčias* – 82 proc. atvejų, *dvilinkas* – 62 proc. atvejų, *aukštiekninkas* – 82 proc. atvejų. Tačiau akivaizdu, kad būvdardžiai taip pat sėkmingai jungiasi ir į sudėtingesnes sintaksines konstrukcijas, todėl apie griežtą koreliaciją tarp būvdardžio vs. prievieksmio vartosenos ir paprastos vs. sudėtingos veiksmažodžio formos kalbėti vargu ar įmanoma.

3.2 Būvdardžio ir prievieksmio vartosenos priežastys

Dėl varijuojančios antrinio predikato raiškos pozicijos konstrukcijose galima daryti keletą prielaidų.

Dvejopo antrinės predikacijos žymėjimo priežastis galėjo būti pozicijos konstrukcijos, kurios svyruoja ant depiktyvų ir rezultatyvų ribos. Šiose konstrukcijose depiktyvinė ir rezultatyvinė reikšmės yra daugiau ar mažiau suniveliuotos. Tokiais atvejais antrinė

predikacija gali būti žymima tiekrieveiksmiu, būdingu rezultatyvams, tiek būdvardžiu, būdingu depiktyvams. Panašu, kad lietuvių kalboje pasilikti abu kodavimo būdai. Tikėtina, kad dėl analogijos dvejopas žymėjimas pasklido ir į tuos pozicijos konstrukcijos tipus, kurių reikšmė nekelia abejonių. Taigi būdvardžiu imta žymėti ir tokius aiškiai rezultatinis antrinius predikatus kaip *pargriuvo aukštiekninkas*, orieveiksmis imtas vartoti ir neabejotinai depiktyvinėse konstrukcijose kaip *skaito stačiomis*.

Kitą prielaidą galima daryti dėl dominuojančio būdvardžio statuso. Kadangi pagrindinėrieveiksmio funkcija yra žymėti aplinkybes, norint pabrėžti, kad pozicijos konstrukcijose antrinė predikacija (nepriklausomai nuo to, kokia jos reikšmė – depiktyvinė, rezultatyvinė ar neutralizuota) nėra aplinkybinė, dažniau renkamasi vartoti būdvardį.

4 Išvados

Pozicijos konstrukcijų semantinę struktūrą lemia du veiksniai: veiksmažodžio leksinis veikslas ir jo leksinė reikšmė. Su būsenomis, reiškiančiomis laikyseną (neaktyviais veiksmis), antrinio predikato reikšmė yra neutralizuota – šiais atvejais depiktyvinės ir rezultatyvinės reikšmės atskirti neįmanoma. Būsenos, kurios nereiškia laikysenos, lemia depiktyvinę antrinio predikato interpretaciją. Taip pat interpretuoti ir pavyzdžiai su nekryptingomis veiklomis, nes jos niekada (bent jau turimuose duomenyse) neperteikia laikysenos. Kryptingos veiklos dažniausiai išreiškia laikysenos kitimą, o prisijungęs pozicijos būdvardis arrieveiksmis įveda kulminacinį tašką – dėl to visa konstrukcija įgyja rezultatinę reikšmę. Įvyktys ir atsitikimai, reiškiantys laikysenos pasikeitimą, suteikia antriniam predikatui rezultatinę reikšmę, o neturintys laikysenos semos lemia depiktyvinę antrinio predikato interpretaciją. Tačiau yra ir tokių atvejų, kai griežtai atskirti depiktyvinės ir rezultatyvinės reikšmės neįmanoma: tai – atvejai su įvyktimis, implikuojančiomis išorinę kontrolę, ir atsitikimais, reiškiančiais lokacijos pasikeitimą.

Priešingai nei reikšmės atveju, pozicijos konstrukcijų raiškai veiksmažodžio ypatybės įtakos nedaro. Lemiamas veiksnys pasirenkant būdvardį arrieveiksmį yra paties antriniu predikatu einančio žodžio leksiniai bruožai. Vienos pozicijos sąvokos yra labiau orientuotos į veiksmą ir todėl dažniau reiškiamosrieveiksmiais, kitos – labiau orientuotos į veiksmo dalyvį ir dėl to dažniau perteikiamos būdvardžiais.

Dvejopam antrinės predikacijos žymėjimui atsirasti prielaidas greičiausiai sudarė ribinės konstrukcijos, kuriose antrinio predikato reikšmė yra neutralizuota. Vėliau analogiškas žymėjimas pritaikytas ir konstrukcijoms, turinčioms aiškia depiktyvinę ar rezultatyvinę reikšmę.

Padėka

Nuoširdžiai dėkoju Akseliui Holvoetui už konsultacijas ir vertingas pradinio straipsnio varianto pastabas.

Duomenų šaltiniai

- DLKT   *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*.
Interneto prieiga: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>
- LKŽ   *Lietuvių kalbos žodynas*.
Interneto prieiga: <http://www.lkz.lt/dzl.php>

Literatūros sąrašas

- Arkadiev, Peter M. 2011. Aspect and actionality in Lithuanian on a typological background. *Langues baltiques, langues slaves*. Daniel Petit, Claire Le Feuvre, Henri Menantaud, eds. Paris: Editions CNRS, 61–92.
- Bach, Emmon. 1986. The algebra of events. *Linguistics and Philosophy* 9, 5–16.
- Croft, William. 1991. *Syntactic categories and grammatical relations: the cognitive organization of information*. Chicago: University of Chicago Press.
- Croft, William. 2012. *Verbs: aspect and causal structure*. Oxford: Oxford University Press.
- Dahl, Östen. 1985. *Tense and aspect systems*. Oxford: Basil Blackwell.
- Dowty, David R. 1979. *Word meaning and Montague grammar*. Dordrecht, Boston, London: D. Reidel Publishing Company.
- Himmelman, Nikolaus P., Eva Schultze-Berndt, eds. 2005. *Secondary predication and adverbial modification*. Oxford: Oxford University Press.
- Holvoet, Axel. 2003. Laisvieji predikatyvai ir jų sintaksiniai ryšiai. *Sintaksinių ryšių tyrimai*. Axel Holvoet, Artūras Judžentis, red. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 67–78.
- Holvoet, Axel, Aurelija Tamulionienė. 2005. Antriniai predikatyvai. *Gramatinių funkcijų tyrimai*. Axel Holvoet, Rolandas Mikulskas, red. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 117–137.
- Holvoet, Axel. 2008. Secondary predicates in Baltic. *Secondary predicates in Eastern European languages and beyond*. Christoph Schroeder, Gerd Hentschel, Winfried Boeder, eds. Oldenburg: BIS Verlag, 125–140.
- Holvoet, Axel, Rolandas Mikulskas. 2009. *Laisvieji antriniai predikatyvai*. Internetinė prieiga: http://www.lki.lt/LKI_LT/images/Padaliniai/Gramatikos_skyrius/Laisvieji%20antriniai%20predikatyvai.pdf. Žiūrėta: 2014 m. liepos 20 d.

- Holvoet, Axel. 2014. Phasal and proximative complementation: Lithuanian *baigti*. *Baltic Linguistics*, 5. (ruošiamas spausdinti)
- van Valin, Robert D., Randy J. LaPolla. 1997. *Syntax: structure, meaning and function*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Riaubienė, Benita. 2015. Resultatives in the Baltic languages. *Argument structure and voice in Baltic*. Axel Holvoet, Nicole Nau, eds. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. (ruošiamas spausdinti)
- Schultze-Berndt, Eva, Nikolaus P. Himmelmann. 2004. Depictive secondary predicates in crosslinguistic perspective. *Linguistic Typology* 8(1), 59–131.
- Vendler, Zeno. 1967. Verbs and Times. *Linguistics in Philosophy*. Zeno Vendler, ed. Ithaca, New York: Cornell University Press, 97–121.

Posture constructions: between depictives and resultatives

Benita Riaubienė

Summary

The paper examines Lithuanian posture constructions such as *stovi stačias* ‘stands upright’ which have been briefly discussed in Holvoet (2008). However, a more exhaustive examination has not been carried out yet. The discussion is based on 1002 examples from *The Corpus of the Contemporary Lithuanian Language*.

Some of the secondary predicates occurring in posture constructions exhibit semantic features of either resultatives or depictives, while the others cannot be clearly judged as resultatives or depictives since they show both kinds of features. The encoding of the secondary predicates also oscillates between the depictive and the resultative marking. Thus the purpose of the paper is to establish the factors which determine different semantic interpretations and different formal marking of the construction.

The author follows Holvoet (2008) in assuming that the semantic structure of the constructions depends on the semantic features of the verb. It is proposed that the lexical aspect and the lexical meaning of the verb determine a resultative, a depictive or a “neutralized” (“intermediate”) interpretation of the construction.

As the data show, the secondary predicate is usually encoded by an adjective (depictive-like marking), however, sometimes it is expressed by an adverb (resultative-like marking) as well. It is assumed that the choice between the adjective and the adverb is determined

by the lexical features of the secondary predicate rather than of the verb. Some of the posture notions seem to be more oriented towards the participant of an event and thus opt to be expressed by an adjective, while others are more oriented towards the event and therefore are encoded by an adverb.

It is hypothesized that the reason for the oscillating marking lies in the constructions with a neutralized meaning. The cases which are ambiguous between the depictive and the resultative meaning constitute a precondition for establishing the double marking. This twofold marking is then extended to the constructions which carry clearly the depictive or the resultative meaning.

[teikta 2014 m. rugpjūčio mėn.